

Uusi suomalais-englantilainen sanakirja

RAIJA HURME—RIITTA-LEENA MALIN—OLLI SYVÄOJA *Uusi suomi-englanti suursanakirja*. WSOY, Porvoo 1984. 1 446 s.

Jo kauan on oltu huolestuneita siitä, että englannista tulee pian ainoa suomalaisten osaama vieras kieli. Englannin suosio ei kuitenkaan ole johtanut siihen, että uusia, laajoja suomalais-englantilaisia sanakirjoja olisi ilmestynyt markkinoille. Niinpä Hurmeen, Malinin ja Syväojan laatiman suomalais-englantilaisen suursanakirjan (USE) ilmestyminen runsas vuosi sitten oli harvinainen tapaus: onhan V. S. Alan-teen Suomalais-englantilaisen sanakirjan (kustantajan myöhemmin suursanakirjaksi nimeämän) ilmestymisestä liki 30 vuotta.

Tämäkin amerikansuomalaisen kemisti-insinöörin merkittävä saavutus oli oikeastaan vain ajantasaistettu, laajennettu ja samalla osaksi supistettu laitos hänen alkuperäisestä Yhdysvalloissa 1919 ilmes-

Kirjallisuutta

tyneestä sanakirjastaan. Suomessa se oli jo kauan ennen 1950-lukua muuttunut antikvaariseksi harvinaisuudeksi.

Alanteen sanakirjassa on noin 130 000 hakusanaa ja lausepartta, uudessa suursanakirjassa noin 160 000. Pelkkä vähennyslasku osoittaa siis 30 000 hakusanan ja sanonnan lisäystä (jos hakusanan, lauseparren ja sanonnan käsitteet ovat sanakirjoissa samat). Uudelle ainekselle on kuitenkin saatu tilaa myös siten, että entistä sanastoa on karsittu pois — muutamalta sivulta tehdyn laskelman mukaan noin 20 000 hakusanaa. Siltikin Alanteen sanakirjassa on tiheimmän ladelman ansiosta tekstiä enemmän.

Uudesta sanakirjasta pois jätetyt hakusanat ovat etupäässä pientaajuisia johdoksia (esim. *hereästi*, *heristellä*, *heristely*, *herjailla*, *herjailu*) ja yhdyssanoja (*heprealaisepistola*, *pengermaa*, *peninkulmapatsas* yms.). Johtaminen ja yhdyssanojen muodostaminen ovat kuitenkin suomen kielelle luonteellisia sananmuodostustapoja. Sanakirjasta on jätetty runsaasti pois esim. *-uus-*, *-yys-*johtimisia sanoja, sellaisia kuin *vaikealukuisuus*, *vaikeaselitteisyys*, *vaikeataajuisuus*, joilla ei englannissa ole yksisanaista vastinetta, ja sellaisia kuin *edistyksellisyys* ja *jalostuneisuus*, jotka englannissa muodostetaan tavanomaisilla päätteillä. Suomalainen ei ehkä kuitenkaan ole varma siitä, että *edistyksellisyys* on *progressiveness* (ainakin Alanteen mukaan) eikä esimerkiksi »progressivity» tai »progressionism» (vrt. että *taantumuksellisuus*, *reactionism*, on USE:ssä mukana). Ei suomalainen liioin arvaa, että *jalostuneisuus* onkin *-ment-*päätteinen (Alanne: *ennoblement*; *refinement*), kun teoksen alkusanoissa ilmoitetaan pois karsitun sellaisia sanoja, joiden vastineet muodostuvat »tavallisilla *-ing*, *-ly*, *-ness*-päätteillä».

Uuden sanakirjan tarpeellisuutta on kirjan alkusanoissa perusteltu yhteiskunnallisen ja teknisen kehityksen aiheuttamalla kielen muuttumisella ja uuden sanaston syntymisellä. Tekemäni pistoko- keet osoittavat, että uutta talous- ja yh-

teiskuntaelämän sanastoa on mukana runsaasti. Monia sanoja silti puuttuikin, esim. *markkina/raha*, *-rako*; *tulos/vastuullinen*, *-yksikkö*; *tuotanto/kapasiteetti*, *-linja*, *-prosessi* ja *tuotevalikoima*. Eipä löydy myöskään sanoja *katumaksu*, *liityntäliikenne* tai *yöpalvelu*. Työmarkkinas- naston tarkastelu paljastaa saman: *sopimussakko*, *sukupolvenvaihdoiseläke* ja *virastodemokratia* ovat mukana, mutta *edunvalvonta*, *lakkosakko*, *lomakausi* ja *määrävuosikorotus* eivät. Sellaiset produktiivin *-istaa-*johtimisen verbityypin uudet jäsenet kuin esimerkiksi *harkinnanvaraistaa*, *lakimääräistää*, *luvanvaraistaa*, *määräaikaistaa* ja *ylimääräistää* eivät näy päässeen sanakirjantekijöiden seulasta läpi.

Ammattinimikkeitä joudutaan kansainvälisessä toiminnassa kääntämään usein. Helsingin Sanomien yhden numeron »Palvelukseen halutaan» -palstan kaikkiaan 84 ammattinimikkeestä sanakirja tuntee 35 (42%). Kaipaamaan jää mm. semmoisia nimikkeitä kuin *erikoistutkija*, *huoltoteknikko* ja *LVI-tekniikko*, *kirjanpitoapulainen*, *pankkitoimihenkilö*, *puhelinvaihteen hoitaja* (viittaus puhelunvälittäjään riittäisi), *rakennusarkkitehti*, *ruiskumaalari*, *sanojenkäsittelijä*, *tiedottaja* ja *toimistosihiteeri*.

Tietokoneala on kiistatta nopeasti kasvava sanaston alue. Yhdestä Tietokonelehdessä numerosta löytyy helposti puolen- sataa sellaista sanaa, joita USE:ssä ei ole. Tässä muutamia ei aivan uusia sanoja: *arkinsyötin*, *kasettiasema*, *kirjasinkiekkö*, *laatu-*, *matriisi-* ja *rivikirjoitin*, *massamuus- ti*, *nestekidenäyttö*, *näyttöpäätte*, *tiedonsiirto* ja *verkkolaite*.

Matemaattista, erityisesti geometrian termistöä sanakirjasta löytyy ilahduttavan paljon. Jopa niinkin eksoottinen sana kuin *särmäkarti* saa vastineensa (*pyramid*). Pieniä epätarkkuuksiaakin löytyy: *tasakylkisen kolmion (isosceles triangle)* käännökseksi on annettu virheellisesti *equilateral (tasasivuinen) triangle* ja *yhteneväiset (congruent)* -sanan käännökseksi tarjotaan (s.v. *kolmio*) *similar (yhdenmuo-*

toiset). Hakusanojen yhdenmuotoinen ja yhteneväinen kohdalla vastineet ovat kyllä oikein. Oudohko geometrian käsite on myös *kolmitahokas*. — Tahokkaista sanakirja tuntee lisäksi *neli-*, *viisi-*, *kuusi-* ja *kymmentahokkaat*, mutta ei vaikkapa *diedriä* eikä viisitahokasta tavallisempaa *kahdeksantahokasta*. Sen sijaan mukana on *kahdeksansärmäinen* mutta ei esim. *neli-* tai *kuusisärmäistä*. *Kuutiolla* on esimerkkilauseen mukaan *kyljet* (*sides*); termi on matemaattikalle outo: pitäisi olla (*sivu*)*tahkot*. Kolmion *kärki* on sanakirjan mukaan *apex*. *Vertex*, joka annetaan mm. kulman tai kartion kärjen vastineeksi, olisi kolmionkin tapauksessa parempi. *Neljäkäs* ei ole *square* (*neliö*). — Monien geometrian termien mukaanoton rinnalla oudoksuttaa vaikkapa tavallisen sanan *jono* matemaattisen vastineen *sequence* puuttuminen. ATK-alan termiksi luokiteltu *kaksijärjestelmä* on ehkä tyypillisemmin matematiikan käsite.

Ei voi pitää suurena vikana sitä, että USE:stä puuttuu näinkin paljon erityisalojen sanoja. Enemminkin se vain osoittaa, miten mahdotonta sanakirjaan on sisällyttää kaikkien nykyisten erityisalojen keskeisintäkään termistöä. Aloitusten sanakirjojen ja sanastojen tarve käy yhä ilmeisemmäksi.

Kasvi- ja eläinlajien nimiä uudessa sanakirjassa näyttää olevan silmään pistävän runsaasti. Tästä ei liene haittaa, mutta ihmettelemään jää, kuinka keskeistä sanastoa ovat sentapaiset nimet kuin *jääriäinen*, *töpisuolinkainen* ja *merisinappi* tai miten tarpeen suomalais-englantilaisen sanakirjan käyttäjille ovat vaikkapa *punka*, *nsamma* ja *viskatša*. Toisaalta kuitenkin puuttuu eräiden meilläkin käytettävien ruokahedelmien nimiä, sellaisia kuin *kaki* eli *persimoni*, *karambola*, *litsi*, *nektiini*, *rambutani*, *satsuma*.

Slangista ja puhekielestä mukaan otettavan aineksen rajaaminen on aina hankalaa. Minkä ajan sanaston mukaanottoon lienee pyrityt, kun koulun oppiaineista ovat sanakirjassa *hissa* sekä *alja* ja *jomma* (joita ei enää erillisinä aineina ope-

teta) mutta *bilsa*, *enkku*, *mantsa*, *ympä* ja *äikkä* puuttuvat? *Maikka* on kirjassa, *ope* ei. Hauskaa, että mukana ovat *lakkiaiset*, *penkinpainajaiset* ja *potkijaiset*, mutta näistä viimeinen pitäisi kirjoittaa *j*:ttä. Opiskelijakielen olemassaolosta kertoo sanakirjasta toiseen ikuinen *civis*; tosin uuteen sanakirjaan on päässyt mukaan myös *proffa*. *Appro*, *cumu*, *hukki* tai *assari* ehtinevät tuskin koskaan sanakirjantekijöiden korviin. Mutta vakavissaan ei moni tämän tyylin sanastoa sanakirjasta opiskelekaan.

Selvänä haittana pidän lyhennehakusanojen lähes täydellistä poisjättöä. Siitä luulisi sanakirjan vieraskielisen käyttäjän kärsivän. Kun vahingossa ovat mukana *esim.*, *jms.*, *jne.*, *puh.*, *rkl*, *rva*, *tl*, *tv* ja *vrt*. Virheellisesti pisteettöminä ovat mukana *mm* (*among other things*), *n* ja *ims*. Mutta missä ovat *k.*, *mk*, *nro*, *ns.*, *ovh.*, *os.*, *o.s.*, *pvm.*, *ry.*, *s.*, *t*, *ts.*, *v.*, *vrk*, *ym*. tai vaikkapa viikonpäivien lyhenteet?

Kirjan omat tekniset lyhenteet ovat kauttaaltaan pisteettömiä, paitsi joitakin painovirheitä (s. 1071 s.v. *sivu* yllättäen pisteellisinä »ks. hakus. 2»). Olisikohan pisteiden käyttö tekstiä paljoo pidentänyt? Erityisalojen ja tyyllilajien lyhenteistä olisi silloin voitu jättää sulkeet pois. Nyt saattaa sitä paitsi rivistä olla kolmasosa tyhjää siksi, ettei mitään sanaa ole jaettu kahdelle riville.

Oikeakielisyyden kannalta oudoksuttaa myös kirjan nimi: »suomi-englanti suursanakirja» on vaikea hahmottaa muuksi kuin yhdyssanaksi, mutta yhteen sanoja ei ole silti kirjoitettu nimiölehdellä enempää kuin alkusanoissakaan. — Painovirheitä ei ole paljon. Jokunen löytyy sieltä täältä: s. 272 *I~ karhu* *Ursa major*, mutta *I-koira* *Canis Major*; sivun 331 ylin hakusana lihavoimaton ja tärveltynyt; s. 679 *mehitähden* selite »juhouseleek»; s. 1423 elävä sivuotsikko »tuu» väärä. Harkeituista sananasuja lienevät *tweed-vaatteet*, josta yhdysmerkki joutaisi pois, ja *deep[-]freeze* (*pakastin*), joka eräissä sanastoissa on loppu-*r*:llinen.

USE:n esitystekniikka poikkeaa muu-

Kirjallisuutta

tamissa seikoissa vakiintuneesta käytännöstä. Perinnäiseen sanakirjaan tottuneelle suurimman yllätyksen tuottaa yhdys-sanojen käsittely. Tietynalkuisia yhdys-sanoja joutuu lähes aina etsimään kahdesta paikasta, ja osa vastineista esitetään lisäksi siten, että englanninkielinen sana edeltää suomenkielistä. Käyttäjän avuksi olisi yhdyssanan englanninkielisen alkuosan kohdalle kerätyt hakusanat pitänyt ainakin lihavoida. — Sanakirjan käyttöön opastavat kyllä kahdeksansivuiset käyttöohjeet, mutta ne ovat paikoin niin monikohtaiset ja hankalat seurata, että keskinkertaisen sanakirjankäyttäjän muisti ja kärsivällisyys joutuvat kovalle koetukselle.

Hurmeen, Malinin ja Syväoijan uusi suomalais-englantilainen sanakirja on kaiken kaikkiaan jo sanamääränsäkin takia tervetullut ja välttämätön apuväline englannin kielen parissa työskenteleville. Havaintoni ja huomautukseni eivät tämän seikan rinnalla ole kovin painavia.

RAIJA LEHTINEN

★

Ulkomaalaisen ensimmäinen reaktio »Uuteen suomi-englanti suursanakirjaan» on kysymys, miksei käyttöohjeita ole annettu myös englanniksi. Englanninkielinen alkulause kirjassa on, mutta käyttöohjeet olisivat paljon tärkeämpiä, muun muassa siitä syystä, että niissä selitetään yhdyssanojen käsittelytapaa.

»Osa yhdyssanoista» (ei täsmennetä mikä osa) ei nimittäin ole aakkosellisella paikallaan vaan yhdyssanan alkuosan kohdalla. Lisäksi yhdyssanoja on »joissakin tapauksissa» (minkälaisissa?) kerätty hakusanan sisään. Jo suomeksikin kaipa-aisin täsmällisempää luokittelua. Tähän käytäntöön tietysti tottuu, mutta eräs toinen yhdyssanoja koskeva seikka on mielestäni vielä häiritsevempi. Yhden ja saman päähakusanan alla englanninkieliset vastineet ovat joskus suomen sanan jälkeen ja joskus ennen sitä.

Esim. **politiikka** I politics (be in politics *olla mukana -ikassa*; party politics *puolue~*); (*valtiotaito m*) statecraft; *puhua ~a* talk politics.

Lukijan ensivaikutelma on se, että »be in politics» ja »party politics» ovat lähdekielen ilmauksia, mikä ei tietenkään pidä paikkaansa: sanakirjan käyttäjä ei etsi »party politics» -ilmauksen vastinetta suomeksi vaan päinvastoin. Tätä käytäntöä ei varsinaisesti selitetä lainkaan, se vain tulee ilmi käyttöohjeiden esimerkeistä. Sekavaa!

Yhdyssanojen ja sanontojen etsiminen on ylipäättään ongelmallista, niin kuin muissakin sanakirjoissa. Ei aina tiedä, pitääkö etsiä ensimmäisen vai toisen osan mukaan. *Puhua puuta heinää* löytyy *heinä*-sanan kohdalla (ei *puhua-* eikä *puuta-*sanojen), vaikka *puhua*-verbin kohdalla on koko joukko muita sanontoja, joissa sitä käytetään. Millä perusteella? Ainakin olisi odottanut, että *puhua*-kohdassa olisi ollut viite hakusanaan *heinä*.

Toinen harmittava seikka ei-suomalaisen käyttäjän kannalta on taivutustaulukkojen puuttuminen. Nykysuomen sanakirjan verbien ja nominien taivutustaulukot eivät liitteinä olisi vieneet paljon tilaa, ja pieni numero hakusanan jälkeen, NS:n tapaan, olisi ollut suureksi avuksi. Nyt lukijalle tarjotaan taivutustietoja jokseenkin umpimähkään: *ikenet* ks. *ien*, mutta *ajan* — ei mitään. (Alanne antaa kuitenkin *ajan*: ks. *aika* I ja *ajaa*.) Vastavasti sanakirjan alussa oleva englannin vahvojen ja epäsäännöllisten verbien luettelo hyödyttäisi suomalaista käyttäjää enemmän, jos siihen viitattaisiin sana-artikkeleissa.

Ohjeissa olisi myös pitänyt olla (englanniksi!) maininta suomen aakkosjärjestyksestä (v, w, ä, ö, å) sekä toimittajien kannasta *s—š—sh*-pulmaan.

Toivottavaa olisi, että edellä mainitut seikat voitaisiin korjata seuraavissa painoksissa.

Myönteistäkin kirjassa toki on. Mielestäni esim. ►-merkin käyttö on onnistunutta: sen avulla on kerätty kunnioitetta-

va määrä sanontoja ja sananparsia. Kiihosta on annettava myös kasvien ym. nimien latinankielisistä vastineista ja lakitermien täsmällisyydestä.

Vertailu Alanteen Suursanakirjaan lankeaa luonnostaan mutta on jossain määrin epäoikeudenmukaista. Uusi sanakirja on ilman muuta modernimpi (esim. ATK-sanastoa), siinä on enemmän hakusanoja (»sanoja ja lauseparsia» 160 000 kontra 130 000) ja sen hieman väljempi teksti on helpompaa lukea. Alanteen eduksi taas laskisin hakusanan sisäisen loogisen järjestyksen.

USE on korjannut tai nykyaikaistanut joitakin Alanteen yksittäisiä virheitä tai puutteita, kuten sopii odottaakin. Niinpä *kouluhallitus* on todella nykyään *National Board of (General) Education* eikä enää *Central Board of Schools*. *Suojeluskunta* on *Civil Guard* (uudessa sanakirjassa) paremmin kuin Alanteen *protective corps, voluntary militia*. *Nuottioppi* on *musical notation* (puuttuu Alanteesta). Myös *Suur-* puuttuu Alanteesta, ja uusi sanakirja antaa vastineen *Greater (London — Lontoo)*.

Muutamissa tapauksissa pidän kuitenkin Alanteen ratkaisua parempana. Esim. *kannatusyhdistys*-käsitteellä ei ole tietääkseni täsmällistä vastinetta englannissa, joten käännös riippuu tekstiyhteydestä. Alanne selittää näin: »association formed to support (*t.* to give financial aid to) (a cause, etc.); patrons' association». Monissa yhteyksissä ei viimeksi mainittu vastine sovi; selitys on itse asiassa tästä jo varoitusta. Uusi sanakirja taas tarjoaa »(*läh v*) relief association». Vastine on harhaan johtava: se tuo mieleen lähinnä Punaisen Ristin tyyppiset organisaatiot. Muita mahdollisia vastineita olisivat *parents' association* (esim. yksityisen koulun), *backers, voluntary association*, jopa *fan-club*.

Toinen esimerkki: *huikea*.

Alanne:

huikea (tuima) sharp [cry, huuto; hunger, nälkä], intense, acute; vehement; violent; (suuri) huge [sum, summa],

enormous, (very) big; *h. hinta* dizzyingly high price, enormous price; *h. liuta* huge number, enormous horde, big crowd; *h-n suuri* enormous(ly large), huge, colossal. **-sti** sharply jne., ks. edell.; in huge numbers; *hinnat ovat nousseet* *h.* prices have increased enormously, (jkipv) prices have skyrocketed; *se vie h. aikaa* it takes a great deal (t. an enormous amount) of time.

USE:

huikea huge (price *hintaa*; success *menestys*), enormous (sum of money *summa rahaa*).

Vaikka jotkin Alanteen vastineet eivät enää ole ajantasaisia, hän antaa paljon enemmän tietoa sanan merkityksestä, jolloin kääntäjän on helpompi keksiä sopivin sana. Nykysuomen sanakirja selittää *huikean* näin: ylen suuri, voimakas tms., suunnaton, tavaton, valtava, huima(ava), hirveä, mahtoton. Merkitys ei ole vain 'huge' vaan 'huge' tietyllä tavalla, joka kuvaa puhujan oman reaktion esim. hintaan. Uusi sanakirja antaa sanasta vain kalpean kuvan ja jättää mainitsematta monta mahdollista vastinetta. Molemmista puuttuvat esim. *staggering*, joskus jopa *incredible*.

Joillakin hakusanoilla on epätydyttäviä vastineita kummassakin sanakirjassa. *Tiedotustoiminta* ei ole *intelligence work* (Alanne) eikä *information activities* (USE), vaan pikemminkin *information service(s)* tai *publicity*. *Edullinen* on myös *good value, a good buy* (puuttuvat molemmista).

Varsinaisia kielioppivirheitä en ole tähän mennessä löytänyt kuin kaksi: s. 175 s.v. *helskähtää* puuttuu *clink*-sanana edeltä artikkeli *a*; s. 378 *kauppa*-sanana sanonnoissa U.S.S.R:n edeltä puuttuu artikkeli *the*.

Omasta puolestani tulen enimmäkseen käyttämään apunani »Uutta suomi-englanti suursanakirjaa», mutta ilmeisesti joudun silloin tällöin myös tarkistamaan, mitä mieltä Alanne on, ennen kuin teen oman ratkaisuni.

ANDREW CHESTERMAN